

Ajankohtainen teos vuosien takaa

JARKKO ESKOLA

Kaksikymmentäviisi vuotta siten 1990-luku avautui suurten odotusten, toiveiden ja epäilyjen varjossa. Globaalitasolla oli meneillään kahden suurvalan ja niiden välisen kylmän sodan lauhtuminen. Ydinaseuhka oli lievenemässä, näiden aseiden rajoittaminen ja vähentäminen oli todellisuutta. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeri Mihail Gorbatšov oli tavoittelemassa kommunismin sisäistä uudistumista glasnost- ja perestroika-politiikoillaan.

Suljetun neuvostosysteemin avautuminen purkautui kuitenkin yllättäen, vaikkakin lähes rauhanomaisesti, ensin puolueen sisäiseen kaappausyritykseen ja Gorbatšovin syrjäyttämiseen, sitten sitä seuranneeseen rauhanomaiseen Venäjän osavaltion eroamiseen ja Neuvostoliiton liittovaltion purkautumiseen. Sitä edelsivät jo aiemmin Baltian maiden ja sitten muiden Itä-Euroopan maiden irtoaminen kommunistisen hallinnon alaisuudesta. Näkyvin ja merkityksellisin oli Berliinin muurin murtuminen ja siitä alkanut Saksojen yhdistyminen. Jotkut Itä-Euroopan maiden kommunististen hallitusten syrjäyttämiset aiheuttivat rajujakin sisäisiä levottomuuksia mutta eivät joltaneet, kuten aiemmin kylmän

sodan vuosikymmeninä, muiden valtioiden sekaantumiseen niihin.

Neljäkymmentäviisi vuotta kestänyt toisen maailmansodan loppumisen jälkeen alkanut vastakkainasettelu ja sen lukkoonnaulitsema Itä–Länsi-tasapaino laukesi. Tämä tulkittiin lähinnä läntisen demokratian ja maailmantalouden liberalismien voitoiksi. Usko rauhaan ja länsimaailman arvojen globaaliin omaksumiseen, YK-järjestelmän hengessä, oli vahva. Elettiin hetken aikaa uskossa ja euforiassa: yksi maailma, pysyvä harmonia.

Tätä henkeä kuvasi ehkä parhaiten yhdysvaltalaisen professorin Francis Fukuyaman kirjassaan *Historian loppu* esittämä laajalle levinnyt ajatus: ”olemme kenties näkemässä (...) aikaisemman historian lopun: siis ihmiskunnan ideologisen evoluution päätepisteen ja länsimaisen liberaalin demokratian yleistymisen ihmisen hallinnon lopullisena muotona.” Fukuyaman ajattelussa olivat toki edelleen esillä myös kulttuurien väliset yhteentörmäykset, mutta hänen näkemyksensä mukaan tulevaisuudessa ei käytäisi enää suuria, yleviä taisteluita aatteita vastaan, vaan ratkotaan arkisia taloudellisia ja teknisiä ongelmia. Näihin haasteisiin oli jo valmiina maail-

Samuel P. Huntington
Kulttuurien kamppailu ja uusi maailmanjärjestys
Terra Cognita, 2003
(The Class of Civilizations.
Remaking of World Order,
1996)

man parlamentti ja hallitus: YK ja sen laaja ja monipuolinen YK-järjestöjen joukko. Eräällä tavalla voitiin ajatella, että maailman hallitus saisi nyt täydet toimivaltuudet.

Tartuin Samuel P. Huntingtonin kirjaan *Kulttuurien kamppailu ja uusi maailmanjärjestys* kesällä 2015 kiinnostuneena näkemään, miten hänen ajatuksensa kulttuurien kohtaamisten aiheuttamista konflikteista on toteutunut. Huntington julkaisi ensimmäisen kirjoituksensa, artikkelinsa ”The Class of Civilizations” eräänlaisena vastauksena Francis Fukuyamalle kesällä 1993 arvostetussa *Foreign Affairs*-lehdessä. Hän toteaa kirjan esiansoissa: ”Se, artikkelini, aiheutti kolmen vuoden mittaisen laajan keskustelun”. Sen seurauksena hän laajensi artikkelinsa kirjaksi, joka julkaistiin vuonna 1996. Siinä hän tarkastelee Itä–Länsi-konfliktin purkautumisen jälkeistä maailman kehitystä ja tulkitsee sitä kulttuurien konfliktien näkökulmasta.

Minua kiinnostaa erityisesti se, miten Huntington silloisessa kylmän sodan päättymisen ilmastossa kykeni arvioimaan tulevaa globaalia maailmaa ja ennakoimaan näkyvissä olevien vuosikymmenien kehitystä. Nyt vuonna 2015 alkanee olla jo riittävää aikaperspektiiviä sanoa jostain hänen analyysinsä ansioista ja mahdollisista virhearvioista.

Mistä Samuel P. Huntington siis kirjoittaa ja miten argumentoi näkemyksiään vuoden 1996 kirjassaan?

Kulttuurien kamppailu ja uusi maailmanjärjestys jakautuu viiteen osaan ja niiden alalukuihin.

Kirjan ensimmäisessä osassa Huntington tarkastelee historiallisesta perspektiivistä menneitten ja nykyisten kulttuurien tilaa, merkitystä ja niiden muutosta 1900-luvulla. Siinä nousevat esiin nykyaikaistuminen ja sen mahdollistama huikea tekninen muutos, joka on ulottuvuudeltaan jo lähes universaali. Se sisältää länsimaisen ajatuksen yhteiskuntien muutoksesta tämän teknisen kehityksen myötä, mutta myös sen tärkeän huomautuksen, ettei muutos todellisuudessa muuta paikallista kulttuuria länsimaiseen suuntaan. Nykyaikaistuminen ja länsimaistuminen eivät ole synonyymeja.

Huntington katsoo, että nykymaailma voidaan hahmottaa kahdeksan eri kulttuurin hallitsemina alueina. Ne ovat hänen mukaansa läntinen kristinusko, latinalais-amerikkalainen kato-lisuuden vyöhyke, afrikkalainen heimoperäisyys alue sekä islamilainen, hindulainen, ortodoksinen, buddhalainen ja japanilainen kulttuurialue. Kirjassa maapallon valtiokartta on kuvattuna näiden kulttuurivyöhykkeiden hallitsemina alueina. Huntington korostaa kunkin kulttuu-

rin arvopohjaa, joka hänen mukaansa on lujasti sidottuna kullakin alueella harjoitettuun uskontoon ja sen vuosisataiseen, jopa vuosituuhantaiseen vaikutukseen.

Kirjan toisessa osassa tarkastellaan kulttuureja historiallisen muutoksen kohteina. Huntington painottaa kulttuurien keskinäisen tasapainon historiallisia muutoksia. Kirjoittamisajankohdan 1990-luvun alkupuolen tulkinnallaan hän kytkeytyy niiden historian tutkijoiden joukkoon, jotka tulkitsevat lännen suhteellisen vaikutusvalan olevan vähenemässä. Oswald Spengleriä mukaillen länsi on menettämässä johtoasemaansa: ”Der Untergang des Abenlandes”, länsimaiden perikato, on etenemässä. Huntington näyttää vetoavan useasti myös näkemyksiin, joita Fernand Braudel esitti teoksessaan *A History of Civilizations*. Hän tulkitsee Aasian kulttuurien olevan laajenemassa ja vahvistuvan taloudellisesti, sotilaallisesti ja poliittisesti. Islam hallitseman alueen hän katsoo räjähtävän väestöllisesti. Tämä muutos on luomassa epävakautta muslimimaihin, ja se herkistää islamistimaiden ja muiden kulttuurien rajapinnat konfliktialttiuteen. Aasian kansojen itsetunto on vahvistumassa, ja niiden asema globaalitaloudessa kasvaa lähivuosikymmeninä merkittävästi.

Historian kuluessa myös kulttuurien keskinäiset valta-asetat vaihtuvat. Kulttuurien keskinäinen järjestys ja niiden keskinäinen tasapaino ovat muuttumassa. Huntington korostaa tämän tasapainon löytyvän kunkin kulttuurin johtajavaltion ympärille muodostuvien valtioryhmien keskinäisistä suhteista. USA ja EU, siis länsi, ovat tässä valtioiden keskinäisessä järjestäyty-

misessä kehityksen eturintamassa, mutta myös muiden kulttuurien piiriin on muodostumassa keskusvaltiot. Kun näin käy, niiden johtoasemaa ei aseteta kyseenalaiseksi, ja ne kykenevät kokoamaan ympärilleen kulttuurisesti samaan piiriin kuuluvat valtiot. Globaali maailma tulee täten hahmottumaan uudelelle kulttuuristen johtovaltioiden voimasuhteiden perusteella. Yritykset siirtää valtioita kulttuuripiiristä toiseen tulevat vaikeutumaan ja useimmiten epäonnistuvat.

Esimerkkinä Huntington käyttää Balkania, jossa Jugoslavian hajoaminen 1990-luvulla johti useiden erillisvaltioiden syntyyn. Vahvin osavaltioista oli ortodoksinen Serbia. Konfliktin syvetessä se turvautui Venäjään, joka antoi sille vahvan tuen. Bosnia-Hertsegovina, jossa väestön enemmistö on menneen historian pohjalta islamilaisia, sai tukea Turkilta ja muilta islamistisilta mailta, ja kristinuskaisen Kroatian tuki tuli Saksan ja Yhdysvaltojen suunnasta. Kosovo jäi kriisin keskelle, ja sen pelasti vain lännen sotilaallinen puuttuminen kulttuurien hankalaan konfliktiin. Kosovo jäi kuitenkin edelleen potentiaaliseksi kriisipesäkkeeksi alueen keskelle. Kriisin syventyessä rajapinnat uskontokuntien välillä kiristyivät, syvenivät ja tulehtuivat. Tilanne eteni etniseksi sodaksi, jopa etniseksi kansanmurhaksi. Alueen ”yhtenäiskulttuuri”, eri uskontokuntien rauhanomainen rinnakkaiselo, joka sille Titon valtakauden, Jugoslavian yhtenäisyyden aikana oli vuosikymmenien aikana kehittynyt, tuhoutui ja kriisin ainekset jäivät yhä olemaan.

Kirjan neljännessä osassa Huntington puntaroi kulttuu-

risten konfliktien mahdollisuuksia ja sitä, miten niihin saatetaan edetä. Huntington arvioi, että lännen universalistiset kuvitelmat ja käyttäytyminen aiheuttavat vaikeuksia ja tulevat synnyttämään konflikteja kulttuurien törmätessä rajapinnoillaan. Näinä universalistisina kuvitelmina hän pitää mm. ajatusta, että lännen tekninen etuasema tulkitaan virheellisesti. Teknisen osaamisen leviämiseen ei liity läntisten arvojen leviämistä ja niiden hyväksymistä, kuten lännessä 1990-luvun alkupuolella yleisesti otaksuttiin. Kukin kulttuuri kykenee omaksumaankin teknisen kehityksen ja soveltamaan sen omaan arvomaailmaansa, mutta paradoksaalisesti tämä nykyaikaisuuteen siirtyminen voikin vahvistaa kyseistä kulttuuria, kotoutua sen osaksi mutta samalla luoda vahvempaa raja-aitaa kulttuurien välille. Hän näkee erityisiä uhkia jo 1990-luvulla muslimien ja ei-muslimien välisissä rajapinnoissa ja ennustaa kriisien esiintymistä näillä alueilla. Hän puhuu kulttuurien välisistä siirrossodista, ja niiden eskaloitumisen vaaroista, kun samansukuiset kulttuurit ryhtyvät tukemaan kriiseihin ajautuneita osapuolia. Hän korostaa kunkin kulttuurialueen johtovaltion asemaa ja merkitystä näiden siirroskonfliktien rajoittamisessa ja ratkaisussa. Samalla hän on huolissaan siitä, ettei kaikilla kulttuuri-alueilla vielä ole selvää johtovaltiota ja että sen puuttuminen tai siitä käytävä valtataistelu voi aiheuttaa vakavia ja laajojakin kriisejä, joiden leviäminen on myös globaali uhkakuva.

Kirjan päätösosassa Huntingtonin pohtii kulttuurien tulevaisuutta. Hänen näkemyksensä mukaan lännen säilyminen edellyttää, että Yhdysvallat itse iden-

tifioituu selkeästi osaksi länttä ja että muut länsivallat hyväksyvät sen johtovaltioon. Samalla lännen on hyväksyttävä ajatus, että läntinen kulttuuri ei ole ainoitaatuisella tavalla universaali, vaan sen rinnalla on myös muita vahvoja kulttuureja. Kulttuurien välisen sodan välttäminen edellyttää, että johtajavaltiot kykenevät hyväksymään maailmassa ja maailmanpolitiikassa monikulttuurisuuden luonteen ja että yhteistyössä kyetään tekemään sen edellyttämät poliittiset ratkaisut.

Miten on kirjan ilmestymisen jälkeinen neljännesvuosisata edennyt? Onko siirtyminen seuraavalle vuosituuhannelle seurannut Fukuyaman vai Huntingtonin arvioimaa kehitystä? Onko kulttuurien välisiä konflikteja syntynyt ja ovatko ne liittyneet rajapintojen kriisiytymiseen? Onko nämä rajakriisit kyetty hallitsemaan? Onko läntinen universalismi sopeutunut monikulttuurisuuteen? Onko maailma rauhoittumassa vai kriisiytymässä? Näitä kysymyksiä voi esittää Huntingtonin kirjan luettuaan.

Selkeästi voi ainakin todeta, että maailma ei jatkanut Fukuyaman toiveen mukaisessa euforisessa rauhan tilassa, vaan konfliktit ovat seuranneet toisiaan. ”Historian loppu” ei ainakaan aatteellisten konfliktien puuttumisena ole näköpiirissä. Huntingtonin selkeä analyysi 1990-luvun Jugoslavian hajoamisen jälkeisestä Balkanin kriisistä ja sen etenemisestä on vahva todiste kulttuurien rajapintakonfliktien esiintymisestä. Islam-uskonnollisuuden sisäinen kriisiytyminen ja sunni- ja shiia-ryhmien katkerat valtopoliittiset taistelut, joihin länsi on osallistunut ja sekaantunut, viestivät radikalisoitumisesta ja lisäänty-

vistä kulttuurisista rajapintaongelmista.

Syyrian tämänhetkinen sisällissota on laukaissut pakolaisongelman, joka nyt aktualisoituu ihmisvirtoina kohti Eurooppaa ja länttä. Väestökasvu, ilmastonmuutos, ravinnon ja veden rajallisuus ovat turvattomuuden ja tulevaisuuden epävarmuuden ohella vahvistamassa muuttoaaltoa, jonka mittavuutta on vielä vaikea hahmottaa. Uudenlaiset haasteet nousevat pintaan Euroopan maiden varautuessa pakolaisten kotouttamiseen. Parhaillaan vireillä oleva pakolaisvirta on ensisijaisesti nuorten miesten pakemista, koska heidän kohtalonsa olisi joutua kotimaassaan jonkun alueella olevan armeijan palvelukseen. Tätä pakolaisvirtaa tulee seuraamaan pakottava tarve perheitten yhdistämiseen ja siten seuraavaan pakolaisaaltoon. Pakolaisaaltojen kotouttaminen läntisiin valtioihin edellyttää maiden sisäisten kulttuurien konfliktien hallintaa. Tähän varautumista on aiheellista korostaa kotouttamistoimintoja tehostettaessa. Kulttuurien väliset konfliktit saattavat alkaa lisääntyvästi näkyä myös EU-maiden sisällä.

Aasian maiden eteneminen on seurannut Huntingtonin viitoittamaa tietä. Globaali poliittinen painopiste talouden osalta on jo osin siirtynyt Kiinaan. Japani joutuu arvioimaan asemansa lännen ja Kiinan välillä, USA joutuu miettimään asemaansa Kaukoidässä, vetäytyminen on todellinen vaihtoehto. Venäjä on aktivoitunut ja käyttää vahvasti ortodoksisista uskontoa ja kirkon arvovaltaa vahvistaessaan kansallistunutta sekä liittämällä Krimin itseensä että uhmaamalla Ukrainan itsenäisyyttä sen nojattessa politiikassaan länteen.

Kriisin painopistettä on siirretty myös tältä osin lännen ja ortodoksisen kulttuurin väliseen kohtaamiseen.

Maailman kriisipesäkkeet, niiden luonne ja sijainti voidaan tulkita monin tavoin. Vääjäämättä näyttää todelta, että Huntingtonin ajatus kulttuurien rajapinnoista on vakavasti otettava haaste, ja nämä rajapinnat ovat jo osoittautuneet räjähdysherkiksi. Arvot ovat nousseet kulttuurien kohtaamisen ytimeen. Useammat haastavat jo YK:n peruskirjan ja sen arvopohjan, jota pidetään lännen toisen maailmansodan voittajavaltioiden sa-

nelemana. Yksilökeskeisyys, demokratia ja sananvapaus ovat koetteilla. Tekninen kehitys ja informaatiovallankumous ovat lähentäneet kulttuureja ja poistaneet maantieteellisen etäisyyden, mutta ne eivät välttämättä ole yhtenäistäneet arvopohjaa, ehkä paremminkin lujittaneet niiden perustaa. Länsi on luottanut globalisaation yhtenäistävän maailmaa, edistävän lännen liberalismia ja sen arvopohjaa, mutta se on saattanut juuri tässä olettamuksessaan olla pahastikin väärässä. Tässä Samuel P. Huntington on ollut eturivin näkijänä.

Tämän vuosisadan eteneminen asettaa kulttuurien johtovaltiot kovien haasteiden eteen, kun ne koettavat tasapainoilla globaalisten talous-, ympäristö- ja poliittisten ongelmien kanssa pyrkien monikulttuurisuuden hyväksyntään ja sen toteuttamiseen globaalipolitiikassaan.

Terra Cognita ja Kimmo Pietiläinen ovat tehneet ansiokkaan työn saattaessaan Huntingtonin kirjan suomen kielelle ja mahdollistaessaan sen saatavuuden. Nyt on oikea aika jälleen tarttua tähän nykyhetkemme ja tulevaisuutemme kannalta erityisen ajankohtaiseen teokseen.

Kukoistavat kaupungit

PEKKA WAHLSTEDT

Jotkut voisivat luulla, että maailmanhistorian kukoistavimmat kaupungit olisivat vahvasti hallittuja ja keskitettyjä ja kaikkialla vallitsisi ankara kuri ja järjestyminen. Johtaahan valmiiden sääntöjen ja päämäärien puute yhteisön rapautumiseen ja hajoamiseen – pahimmassa tapauksessa kaikkien sotaan kaikkia vastaan. Ari Turunen osoittaa kirjassaan, että asia aivan päinvastoin: ihmisten, uskontojen, ajattelutapojen erilaisuus ja moninaisuus on kukoistuksen ehto numero yksi.

Turunen perustelee ja havainnollistaa väitteensä yhdeksän kaupungin avulla, joista jokainen on eri maankolkasta ja aikakaudelta. Antiikin 600 eaa. Miletosta, hellenistisen ajan Alek-

sandriaa, 300-luvun Intian Pataliputtraa, 800-luvun Bagdadia, 1000-luvun Kiinan Hangzhoua, renessanssin Firenzeä, persialaista Isfahania, uuden ajan Amsterdamia ja San Franciscoa 1950-luvun lopulta meidän päiviimme yhdistää se, että ne ovat olleet suvaitsevia ja avoimia sekä ihmisten että heidän toimintansa erilaisuudelle ja moninaisuudelle.

Kaupungit olivat myös poikkeuksellisen vauraita, ja kauppiaiden ja kaupan merkitys erilaisen ihmisten ja ajatusten kohtaamiselle on ollut mitä suurin. Kauppa ja sen synnyttämät yhteydet ylittivät maiden ja kaupunkien rajat ja houkuttavat erilaisia osajia paikalle. Talous on aina muodostanut perustan luovalle

Ari Turunen
Maailmanhistorian
kukoistavimmat kaupungit
Into, 2015

toiminnalle myös mesenaattien ja muiden vastaavien tuen turvin – mistä renessanssin Firenze on malliesimerkki.

Kukoistavimmat kaupungit ovat siinäkin mielessä olleet liberaaleja, että sääty-yhteiskunnan ennalta määrätyt jäykät asemat ovat niissä olleet höllä tai olemattomia. Kyvykyys ja osaaminen ovat sanelleet yksilön aseman, mikä on taannut luovimman aineksen pääsyn yhteiskunnan huipulle.

Monet kaupungit ovatkin ol-